

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ МАРГІНАЛІЗАЦІЇ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Наукова доповідь на вебінарі «Інновації у психолого-педагогічній підготовці майбутніх педагогів: зміст, технології, ресурси» у межах Міжнародної виставки «Освіта та кар'єра – 2025», 11 квітня 2025 р.

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7125>

ЕРШОВ

Микола-Олег

доктор філософії,
докторант Інституту
педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Анотація. У доповіді висвітлено сучасні трансформації світосприйняття українців. Проаналізовано причинно-наслідкові зв'язки між якістю соціогуманітарної освіти в Україні та національними й геополітичними явищами XXI століття. Визначено критерії ефективності соціогуманітарної освіти, здійснено її обґрунтування в постколоніальному, геополітичному й мілітарному вимірах. Визначено сутність поняття «маргіналізація соціогуманітарної освіти» та схарактеризовано її наслідки. Здатність соціогуманітарної освіти впливати на геополітичні процеси проілюстрована на прикладі аналізу мовної політики в Україні та особливостей формування мовної компетентності у її громадян. Зроблено висновок про вплив якості соціогуманітарної освіченості громадян певної країни на вибір її політичними елітами курсу на демократичні чи авторитарні цінності.

Ключові слова: соціогуманітарна освіта; вища освіта; маргіналізація соціогуманітарної освіти; криза гуманітаристики; геополітичні наслідки маргіналізації соціогуманітарної освіти.

Українська держава і її народ понад десять останніх років є активними учасниками, а в окремих питаннях — детермінаторами глобальних тектонічних зрушень у сучасній геополітиці. Відбуваються також кардинальні зміни у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах українського суспільства (рис. 1), що проявляються як у появі позитивних тенденцій (посилення інтересу до власної історії, культури, релігії, національних звичаїв і традицій; зростання суспільного запиту на вивчення української культури в контексті світової; активізація розвитку малого бізнесу, зростання уваги молоді до самозайнятості шляхом відкриття власної справи; стрімкий розвиток громадянської ініціативи; виникнення й поширення громадських рухів; безпрецедентна активізація волонтерської діяльності), так і негативних (розчарування в дієвості світових безпекових механізмів, зниження довіри до міжнародних правових інституцій; внутрішні міграційні процеси; потужна еміграція; зумовлене війною погіршення ментального здоров'я українців тощо). Всі ці тенденції свідчать про важливість здобуття молоддю й дорослими цілої низки компетентностей, що формуються й розвиваються завдяки вивченню дисциплін соціального й гуманітарного циклів.

Зазначене актуалізує важливість такого поняття як *соціогуманітарна освіта*. Це — напрям освіти, який забезпечує формування світоглядної, етичної, культурної, правової та соціальної компетентностей особистості на основі інтеграції знань з гуманітарних (філософія, педагогіка, мова, культура) та суспільних (історія, соціологія, політологія, демографія, економіка тощо) наук. Деякі з них (наприклад, філософія, психологія, історія) класифікують і як суспі-

Рис. 1. Сучасні трансформації світосприйняття українців

льні, і як гуманітарні. Це дає підстави науки, предметом яких є суспільство, людина як суспільний суб'єкт чи об'єкт об'єднувати поняттям «соціогуманітарні» (Енциклопедія сучасної України).

Те, що соціогуманітарна освіта сприяє розвитку критичного мислення, громадянської свідомості, емпатії та здатності до активної участі в суспільному житті тощо, по суті своїй, — факт неспростовний. Нині визнається її непересічне значення у відродженні та реінтеграції деокупованих територій, розвитку зумовленої війною інклюзії, формуванні суспільних цінностей та європейській інтеграції України (Кремень, ред., 2023, с. 89, 93). Попри це, в сучасному науковому дискурсі досі існують дві протилежні за змістом теорії (рис. 2).

Рис. 2. Соціогуманітарна освіта в сучасному науковому дискурсі

Перша віддає перевагу «раціональним» або «точним» наукам, що створюють високі технології і безпосередньо впливають на стан економіки, залишаючи за соціогуманітарними науками другорядну обслуговуючу роль. Друга називає соціогуманітарні науки елітними, оскільки саме вони визначають потреби людства в певній галузі знань, обґрунтовуючи завдання й мету наук раціональних.

Варто визнати, що в усьому світі соціогуманітаристика переживає глибоку кризу, зумовлену маргіналізацією соціогуманітарного знання (Eagleton, 2015; Макаров, 2024; Нестелеєв, 2024).

З огляду на це, *маргіналізація соціогуманітарної освіти* — це процес поступового зниження статусу, престижу, ресурсного забезпечення та суспільної значущості дисциплін соціогуманітарного циклу в освітньому процесі, що проявляється у скороченні навчальних годин, зменшенні фінансування, зниженні мотивації витрачати ресурси на здобуття соціогуманітарних знань, а також у витісненні соціогуманітарної складової на периферію державної освітньої політики на користь STEM-напрямів або професійно-технічного спрямування (рис. 3). Отже, системна маргіналізація соціогуманітарного знання неодмінно призводить до зниження здатності громадян критично сприймати суспільні відносини у своїй державі. Навіть у демократичних країнах такий процес може сформувати нездатність людей ефективно користуватися правами, що їх надає демократичний устрій. Це провокує значне поширення популістських ідей, які зазвичай приводять до влади безвідповідальних політиків, які в подальшому використовують соціогуманітарну неграмотність власного електорату як фактор пролонгації свого перебування у владі.

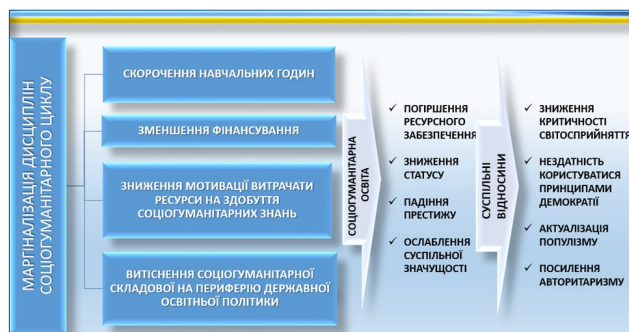

Рис. 3. Маргіналізація соціогуманітарної освіти

За сучасних умов маргіналізація соціогуманітарного знання в Україні набула особливої гостроти: ключовими критеріями ефективності освіти стали інновації, цифровізація й економічна доцільність, а гуманітарна функція — формування цінностей, критичного мислення, громадянської свідомості — де-факто залишається недостатньо оціненою (рис. 4). Освіта визначає якість інтелекції, з якої формуються еліти. Отже, ефективність еліти напряму залежить від якості соціогуманітарної освіти. Зважаючи на стан її розвитку в Україні, формуються і судження суспільства про представників вітчизняних еліт, як, наприклад, у статті українського журналіста Ю. Макарова (2024), який резюмував, що «представники політичної та бізнесової еліти, за рідкісними винятками, не мають вигляду освічених і культурних людей». Крім

Рис. 4. Ієрархія критеріїв ефективності соціогуманітарної освіти

того, вітчизняній соціогуманітарній політиці бракує наукового осмислення не лише соціально-економічних, але й геополітичних наслідків витіснення соціогуманітарної освіти з епіцентру фінансових і управлінських рішень.

Енциклопедія Сучасної України називає геополітику фундаментальним поняттям теорії міжнародних відносин, що характеризує вплив географічного розміщення держав на локальні, регіональні, континентальні і глобальні міжнародні процеси (Мішин, 2006). Розпад радянського союзу й поява на політичній карті світу Незалежної України детермінували не лише регіональні трансформації. Існування України як суверенної держави виявилось несумісним з імперськими цінностями і цілями російської федерації, що заявила про свої права на спадщину двох попередніх імперій — царсько-російської і більшовицько-радянської.

Російське вторгнення в Україну юристи кваліфікують як порушення норм міжнародного права та принципів міжнародного порядку, що стало найбільшим викликом європейській стабільності й безпеці з 1945 р. За десять років стало цілком очевидно, що війна РФ проти України має не економічні причини, а аксіологічні, носить екзистенційний характер, оскільки спрямована на знищення української системи цінностей та українців як нації (рис. 5).

Радянська і російська пропаганда завжди маскували справні причини своєї агресії проти сусідніх держав ідеологічними міфами, називаючи розпочаті війни та спровоковані заколоти «звільненням», «наданням допомоги», «відновлення конституційного порядку» тощо (Український Інститут національної пам'яті, 2025). Так, кремль намагається виправдати вторгнення в Україну низкою відверто фальшивих історичних, ідеологічних і геополітичних аргументів на кшталт «захисту людей в Україні від знущань і геноциду», «демілітаризації та денацифікації Ук-

Рис. 5. Причини російської агресії проти України

раїни», «порятунку «республік» та відновлення їх у кордонах 2014 року», «недопущення світової війни» тощо. Цими гаслами офіційна російська ідеологічна доктрина маскує справжню мету своєї багатовекторної «гібридної політики», що спрямовується: *проти України* (маніпулює свідомістю російськомовних громадян України, її політичних і бізнес-еліт, партійних і суспільних груп), *проти Європи* (руйнує аксіологічну спорідненість країн ЄС, підриває їх єдність, підтримує антидемократичні й сепаратистські політичні сили, стримує розширення ЄС, прагне повного його розвалу як демократичної геополітичної спільноти), *проти єдності ЄС та США* (руйнує відчуття захищеності і безпеки країн Східної Європи і Балтії, розхиляє їх віру в силу НАТО і готовність їх захищати), *проти НАТО* (через агресивну воєнну риторику популяризує ідею недопущення розширення НАТО, працює на дискредитацію і повне знищення Північноатлантичного союзу). Аналіз цих векторів свідчить про те, що території і ресурси України не є основною ціллю агресора. Свою військову й ідеологічну міць він спрямовує проти всього демократичного світу та системи його цінностей. За таких геополітичних умов Україна виявилася форпостом демократичного світу, який понад десять років стримує ворожу навалу ціною життя тисяч своїх громадян. Водночас варто визнати, що форпост допустив «прорив» і на те є низка важливих причин, вартих глибокого об'єктивного аналізу.

Отже, російська ідеологема визначає цю війну як «екзистенційну конфронтацію з колективним Заходом», а Україну називає полем своєї битви із Заходом. Наслідки цієї війни пролонговані в далеке майбутнє, оскільки вона змінює не лише архітектуру безпеки Європи, але й впливає на

геополітику майже всього світу. На жаль, існує також чимало потужних світових інституцій, що підігрують російській пропаганді, демонструючи подвійні стандарти у визначенні сутності війни рф проти України, називаючи її «конфліктом». Наприклад, методологія Світового банку не акцентує уваги на визначенні причин конфлікту (внутрішніх чи зовнішніх), ґрунтуючись лише на кількості смертей цивільних, і відносить Україну до країн у ситуації конфлікту, а не війни (Калашнікова, & Оржель, ред., 2023, с. 112-113).

Аналіз причин ціннісних «зсувів» у світовій геополітиці свідчить про те, що агресія рф проти України вдалася через неготовність світового співтовариства до оперативних рішучих кроків і ризиків задля захисту демократичних цінностей. З іншого боку, українська держава та її еліти не змогли оцінити стратегічне значення соціогуманітарної освіти громадян своєї країни, яка впродовж багатьох століть була предметом пожадлих імперських мрій шовіністичного і вельми агресивного північного сусіда. Ця освіта зазнала критичної маргіналізації, що позбавила значний відсоток громадян здатності бачити реальні загрози і протистояти їм.

Маргіналізація відбувалася поступово, її наслідки були пролонгованими в майбутнє і тому не одразу очевидними, але, як виявилось, стратегічно карколомними. Проілюструю це на прикладі вивчення феномена «мова», який навіть на одинадцятому році кривавої війни народу України за Незалежність тлумачиться й застосовується з великою недбалістю і без усвідомлення його реальної сили. За результатами перепису 2001 р. було сформовано мовну мапу України (рис. 6). На ній темним кольором позначено регіони з домінуванням частки російськомовного населення. Зважаючи на історію стосунків російської федерації зі своїми сусідами, така «мовна» статистика мала би стати предметом особливої уваги держа-

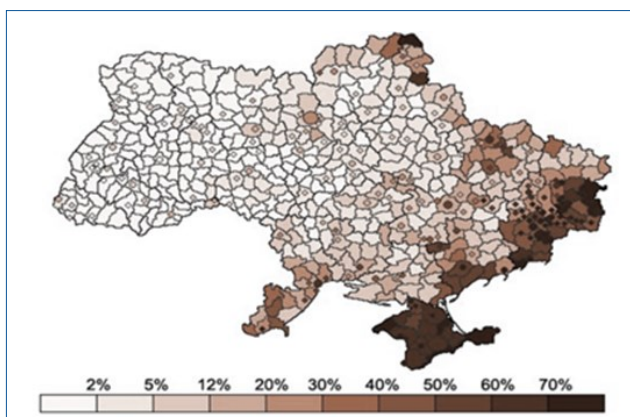

Рис. 6. Рідна мова російська (за переписом 2001 р.)

вної соціогуманітарної політики. Проте освітня політика України цього періоду, як і її освітня практика, продовжували свій безтурботний інерційний рух у пострадянському форватері.

Мовна компетентність — лише одна з багатьох, що формуються завдяки якійсій соціогуманітарній освіті. Традиційно мовна компетентність розглядалася як рідномовна та іноземна. Її розвиток покладался здебільшого на такі освітні компоненти як українська та іноземні мови. При цьому поняття «мова» як політичний, психологічний, педагогічний, соціологічний, історичний феномен (рис. 7) у більшості закладів вищої освіти негуманітарного профілю могло розглядатися лише в контексті вивчення дисциплін з переліку необов'язкових (у випадку, якщо їх обирали студенти). Проте є три «але»: по-перше, в багатьох негуманітарних університетах підготовка студентів до «вільного вибору» була імітаційною і тому дуже часто здобувачі освіти ці дисципліни не вибирали; по-друге, кількість годин на їх вивчення з року в рік зменшувалася настільки, що могла сягати 6 годин без заліку, і тому часу на вивчення міждисциплінарного феномена «мова» просто не вистачало; по-третє, зважаючи на провокаційні та недержавницькі дії українських політичних еліт, які свідомо розколювали електорат за «мовним» принципом, в університетах часто навмисне оминали «незручні» феномени (Єршова, 2017). У цей час просвіта дорослого населення в контексті розуміння культурної, націєтворчої і безпекової ролі феномена «мова» цілковито перебувала у фокусі контрольованих різними політичними й олігархічними силами мас-медіа. У цей час громадські організації етнокультурного й національно-патріотичного спрямування не мали належного науково-методичного супроводу просвітниць-

Рис. 7. Феномен «мова» у системі соціогуманітарних наук

Рис. 8. Наслідки російськомовної експансії у мілітарному вимірі

кої діяльності і, відповідно, вирішального впливу на свідомість громадян.

Отже, державна освітня політика не виробила ані чіткого розуміння сутності й місії феномена «мова», ані чітких вимог до мовної підготовки громадян України, заклади формальної і неформальної освіти не виробили дієвих механізмів забезпечення якості соціогуманітарної підготовки майбутніх виборців, зокрема, не давали їм системних знань про феномен «мова» і не здійснювали цілеспрямованого розвитку критичного мислення, а політичні сили, очолювані лідерами або без чіткої системи національних і загальнолюдських цінностей, або відверто проросійських, використовували такий нерозвинений електорат для розв'язання власних недержавницьких інтересів.

Десятиліття безвідповідальної «мовної освіти» посяли хаос в головах значної кількості українських громадян, свідомість яких у російськомовних регіонах інтенсивно й безперешкодно оброблялася усіма доступними кремлю засобами і за підтримки «заохочених» ним представників української еліти (політичної, наукової, мистецької, спортивної, релігійної). Перші трагічні наслідки ігнорування Україною російської мовної експансії народ України відчув у 2014 р., коли зрусіфікований та ідеологічно розігрітий електорат став тією озоною дірою, через яку в мирну атмосферу України на плечах «руського міру» увірвалася війна. У 2022 р. повномасштабний наступ РФ на Україну та штурм її столиці розпочався з території сусідньої ціннісно й мовно зрусіфікованої Білорусі (рис. 8). І це лише один приклад впливу соціогуманітарних феноменів на стан світової геополітики.

Аналіз зарубіжного досвіду розвитку соціогуманітарної освіти дав змогу з'ясувати, що на початку ХХ ст. у західних країнах відбулася трансформація змісту вищої освіти, що передбачала посилення соціальної й гуманітарної складових освіти й реалізовувалася шляхом збільшення обсягу предметів соціогуманітарного циклу (Дуба-

сенюк, 2011, с. 5). Після занепаду комуністичної ідеології й розвалу радянського союзу у пострадянських країнах відбулося безпрецедентне зростання кількості приватних гуманітарних університетів, та, відповідно, студентів у них. Це пояснювалося запитом кожної з цих країн, які вирвалися з «братніх» обіймів «великого руського міра», на обґрунтування унікальності своєї нації й національної держави, історичну легітимізацію її існування в очах міжнародної громадської думки (Стриєк, 2015).

На відміну від країн Балтії, Польщі й Литви розвиток соціогуманітарної освіти в Україні інвестувався переважно громадянами, а не державою (рис. 9).

ПОСТРАДЯНСЬКІ КРАЇНИ	УКРАЇНА
МАСОВЕ ВІДКРИТТЯ ГУМАНІТАРНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	МАСОВЕ ВІДКРИТТЯ ГУМАНІТАРНИХ ВИШІВ
ДОМІНУЮЧА ФОРМА ВЛАСНОСТІ: ДЕРЖАВНА	ДОМІНУЮЧА ФОРМА ВЛАСНОСТІ - ПРИВАТНА
МЕТА: ОБґРУНТУВАННЯ УНІКАЛЬНОСТІ СВОЄЇ НАЦІЇ Й НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ, ІСТОРИЧНА ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ ЇЇ ІСНУВАННЯ В ОЧАХ МІЖНАРОДНОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ	МЕТА: ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНО РОЗВИНЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ, ЯКА ВОЛОДІЄ ГУМАНІСТИЧНИМИ ЦІННОСТЯМИ ТА ЗДАТНА АКТИВНО СПРИЯТИ ПРОГРЕСУ СУСПІЛЬСТВА

Рис. 9. Особливості розвитку соціогуманітарної освіти у постколоніальному вимірі

Розростання мережі закладів вищої освіти в Україні зумовило виникнення феномену «інфляція вищої освіти», що засвідчує дисбаланс між попитом і пропозицією фахівців на ринку праці. При цьому, університети не стали регіональними соціокультурними центрами (Скиба, ред., 2022, с. 80), не змогли запобігти виникненню негативних тенденцій динаміки ціннісних орієнтацій студентства й занепаду моральності молоді, не сформували покоління «аристократів духу» з відчуттям відповідальності за долю людства (Шмиголь, 2018, с. 209, 305). Менеджери соціогуманітарної політики України не впоралися з покладеною на них націєтворчою місією, не змогли задовольнити інтелектуальний суспільний запит на осмислення постколоніальної спадщини і не

спромоглися належним чином підготувати українське суспільство до, як виявилось, доволі передбачуваної агресії РФ, що не стала, як очікував агресор, локальним і нецікавим світу конфліктом (на кшталт воєнної агресії проти Грузії, окупації Абхазії і Південної Осетії), а спровокувала тектонічні зсуви у всій світовій геополітиці.

Війна в Україні доводить згубність сценаріїв маргіналізації соціогуманітарної освіти. Зниження якості знань громадян з історії, психології, педагогіки, права, політології, релігієзнавства тощо неодмінно призводить до того, що їхні духовні потреби починають поступатися перед вітальними, у соціальній поведінці переважають некритичні рішення, у житті домінують меркантильні інтереси і цінності. Народ, який не усвідомлює свої сили над владою перетворюється на безликий електорат, стає легкою здобиччю популістських політичних сценаріїв, що призводять до краху економічної, соціальної і, як ми вже бачимо, геополітичної стабільності (рис. 10).

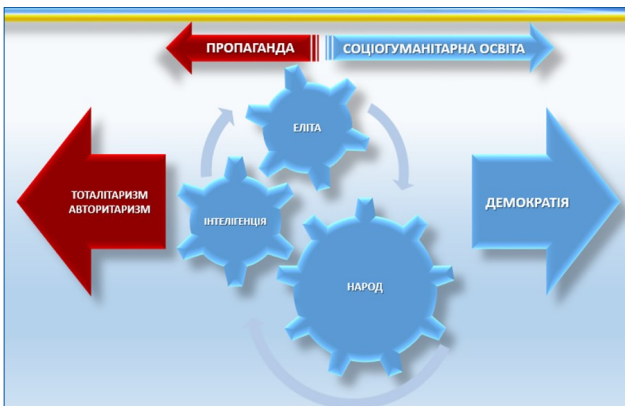

Рис. 10. Сценарії розвитку соціогуманітарної освіти

Такі сценарії, як виявилось, можливі навіть у дуже старих демократіях, як от: Угорщина, Словаччина, твердиня демократії у світі — США. Нині лідери цих країн на догоду своєму «електоральному полю» ситуативні економічні інтереси країни ставлять вище захисту її демократичних і загальнолюдських цінностей, що виявляється не через солідарність з усіма демократичними державами задля перемоги справедливості й демократії, а через політику «умиротворення агресора». Кожен із них — носій певної системи цінностей і соціогуманітарних знань, здобутих свого часу в певній системі формальної, неформальної та інформальної освіти. Низький рівень соціогуманітарної освіти або меркантильність ціннісних систем керівників демократичних держав у поєднанні з соціогуманітарним невіглаством певних верств населення цілком очевидно можуть поста-

вити під загрозу існування демократії у всьому світі. А доки світ усвідомлює наслідки своєї толерантності до розвитку авторитаризму в економічно розвинених і ядерних державах світу, еліти і громадяни кожної країни, територія чи історія яких перебувають у полі інтересів більш сильної та агресивної держави, мають усвідомити велике значення доленосної ролі соціогуманітарної науки та освіти.

Варто визнати, що пандемія COVID-19 та війна РФ проти України детермінували посилення уваги світу до ролі соціогуманітарної науки та освіти. Виявилось, що в часи пандемії й війни, крім медичних, біологічних, фізичних, хімічних та інших досліджень, не менше значення мають дослідження, що стосуються організації особистісних, соціальних і культурних аспектів людського життя. Отже, не лише вакцина і зброя здатні рятувати життя людини. Не менш ефективними виявляються соціогуманітарні знання і навички громадян, здатних до мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів заради виживання суспільства й держави. Тобто варто визнати, що соціогуманітарна наука й освіта мають вирішальний вплив на здатність громадян: усвідомлювати етичні аспекти науково-технічного прогресу; розуміти зв'язок між моральністю суспільства та станом його економіки й рівнем життя людей; протистояти маніпулятивному впливу ворожої пропаганди; швидко мобілізуватися задля вирішення нагальних завдань, пов'язаних із захистом життя людей, суспільства, нації, держави. Значну увагу вивченню проблеми соціальної відповідальності університетів під час війни приділено вченими Інституту вищої освіти НАПН України, які рекомендують закладам вищої освіти покращити вплив на особистісний розвиток здобувачів освіти, інституційну стійкість, науково-технічний прогрес, соціально-економічний поступ на місцевому, регіональному, національному і глобальному рівнях (Петроє, ред., 2023, с. 61; Калашнікова, & Оржель, ред., 2022, с. 9, 143).

Отже, є підстави вважати, що зміцнити демократію у всьому світі і в Україні зокрема, здатен ренесанс соціогуманітарної науки та освіти, покликаний розв'язати низку існуючих нині суперечностей, зокрема:

- між задекларованими на міжнародному рівні високими гуманістичними ідеалами й цінностями та деградацією міжнародного права, що де-факто виявилось нездатним ефективно протистояти як антигуманним фактам поводження з людьми в різних країнах світу, так і здійснювати захист

миролюбних країн від неспровокованої невинуватеної воєнної агресії з боку великих милітаризованих держав;

- між значним відсотком в українському суспільстві представників вітчизняної науково-педагогічної еліти та недостатнім рівнем її самозарадності, самостійності і впливовості на формування державної освітньої політики України;

- між існуванням законодавчих гарантій недоторканості основних націєтворчих цінностей (історична самосвідомість, історична пам'ять, мова, віра, культура тощо), визнанням вагомості особистісних якостей, що є твірними для існування демократичних засад суспільства (критичність мислення, свобода, рівність, справедливість, толерантність, самозарадність, готовність до навчання впродовж життя тощо) та низьким рівнем науково-методичного супроводу й фінансового забезпечення їх формування й розвитку;

- між офіційно визнаною важливістю формування інтелектуальних, активних, творчих і самозарадних громадян, здатних ефективно впливати на суспільно-політичні й економічні процеси своєї громади, регіону й держави, спроможних ефективно представляти інтереси України на міжнародному рівні та невідповідністю змісту сучасної соціогуманітарної освіти заявленим потребам, суспільства і держави;

- між декларуванням важливості набуття молоддю широкого спектру знань про особистість, суспільство, державу й геополітику та переважанням імітаційних моделей розвитку соціогуманітарної освіти і маргіналізованим її становищем у закладах освіти різних рівнів.

Отже, реформування системи освіти в Україні, що змушена функціонувати й розвиватися в умовах перманентної інформаційної війни і затяжної збройної, потребує врахування проблем і тенденцій розвитку соціогуманітарної освіти, що де-юре покликана розв'язувати зазначені вище суперечності і завдання, однак де-факто не має чітко визначеного місця у знаннєвій ієрархії сучасних закладів освіти різних рівнів. І хоча в Україні досить активно розвиваються наукові дослідження, присвячені різним аспектам громадянської освіти, національно-патріотичного виховання, соціально-політичної активності молоді, водночас існує також ціла низка завдань, серед яких: визначення науково обґрунтованого і юридично унормованого статусу соціогуманітарної освіти як націє- і державотворчого компонента державної освітньої політики України; обґрунтування нової освітньої парадигми формування особистості гро-

мадянина України, в основі якої — глибокі наукові знання про людину й суспільство, формування навичок самозарадної діяльності у різних сферах (особистісній, родинній, професійній, суспільній, міжнародній), виховання готовності і здатності особистості протистояти як зовнішнім, так і внутрішнім маніпулюванням свідомістю громадян; аналіз соціогуманітарних потреб жителів тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їхніх конституційних прав для підвищення рівня згуртованості і єдності українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Балджи, Є, Власова, І., Калашнікова, С., Ковтунець, В., Литовченко, О., Оржель, О., Рябенко, В., Трима, К., Червона, Л., & Шолохова, Н. (2022). *Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення* : препринт (аналітичні матеріали) (С. Калашнікова, О. Оржель, ред.). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. <http://surf.li/njztn>
- Дубасенюк, О.А. (2011). Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи. У *Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура. Матеріали Всеукраїнської конференції, 22 лютого 2011 р.* (с. 135-142). Київ: ІОД НАПН України. <http://eprints.zu.edu.ua/8590/>
- Енциклопедія сучасної України (n.d.). *Головна*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/>
- Єршова, Л. (2017). Формування особистості в негуманітарних вищих закладах освіти в умовах гібридної війни. У Є.М. Потапчук, голов. ред., *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців : тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 30-31 березня 2017 р.* (С. 14-16). Хмельницький: Хмельницький нац. ун-т. http://lib.iita.gov.ua/707709/1/Konfer_HmelnytskijNU_2017_14-16.pdf
- Кремень, В.Г. Луговий, В.І., Саух, П.Ю., Драч, І.І., Слюсаренко, О.М., Скиба, Ю.А., Жабенко, О.В., Калашнікова, С.А., Таланова, Ж.В., Петров, О.М., Оржель, О.Ю., Рєгейло, І.Ю., & Набок, М.В. (2023). *Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь* (В.Г. Кремень, ред.). Київ: Педагогічна думка. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/VO-Ukr-v-umovah-voyenstanu-ta-pisl-vidnovl-NAPN_2023-172p.pdf
- Макаров, Ю. (2024, 30 серпня). *Криза гуманітарного знання в Україні й у світі: різні прояви, однакова причина*. Український тиждень. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarnoho-znannia-v-ukraini-j-u-sviti-rizni-proiavy-odnakova-prychyna/>
- Мішин, А.О. (2006). Геополітика. У І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ред. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопеди-

- чних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-29144>
- Нестелєєв, М. (2024, 1 липня). *Криза гуманітаристики: передумови і наслідки. Частина 1*. Український тиждень. <https://tyzhden.ua/kryza-humanitarystyky-pередumovy-i-naslidky-chasty-na-1/>
- Оржель, О., Бойченко, М., Петроє, О., Литовченко, О., Трима, К., Шофолова, Н., Червона, Л., & Бульвінська, О. (2023). *Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення*: монографія (С. Калашнікова, О. Оржель, ред.). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/sots-vidpr-univ_mon_2023-128p.pdf
- Оржель, О., Петроє, О., Шофолова, Н., & Литовченко, О. (2023). *Соціальна відповідальність у закладах вищої освіти України: результати соціологічного опитування*: аналітична доповідь (О. Петроє, ред.). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/analit-Sotsialn-vidpovidln-VO-Ukrayiny-IVO-2023-70p.pdf>
- Скиба, Ю., Жабенко, О., Отич, О., Чорнойван, Г., & Ярошенко, О. (2022). *Теоретичні основи і механізми розвитку науково-педагогічного потенціалу університетів України у контексті розширення інституційної автономії та в умовах воєнного стану*: монографія (Ю. Скиба, ред.). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2023/02/potentsial-univ_IVO-2022-99p.pdf
- Стриєк, Т. (2015). *Невловимі категорії. Нариси про гуманітаристику, історію і політику в Україні, Польщі та Росії*. Київ: Ніка-Центр.
- Український інститут національної пам'яті. (2025). *Як радянська / російська пропаганда називала війни*. <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/viyskovi-konflikty-za-uchastyu-srsr-rf-ta-yak-yih-nazyvala-radyanska-rosiyska-propaganda>
- Шмиголь, М.Ф., Агафонова, Н.В., Балута, Т.П., Гловацька, О.П., Махінла, Ю.Б., Румянцева, А.Є., Симоненко, С.П., Щербина, Н.Ф., Щубелка, Н.В., & Юшкевич, Ю.С. (2018). *Соціогуманітарний потенціал освіти як чинник модернізації українського суспільства*: колективна монографія. Київ: Одеський національний економічний університет.
- Eagleton, T. (2015, April 6). *The Slow Death of the University*. The Chronicle of Higher Education. <https://www.chronicle.com/article/the-slow-death-of-the-university/>

GEOPOLITICAL CONSEQUENCES OF MARGINALIZATION OF SOCIO-HUMANITARIAN EDUCATION IN UKRAINE

Scientific report at the webinar "Innovations in Psychological and Pedagogical Training of Future Teachers: Content, Technologies, Resources" within the framework of the International Exhibition "Education and Career - 2025" on April 11, 2025

Mykola-Oleg Yershov

PhD, Doctoral Student of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. The report highlights the contemporary transformations in Ukrainians' worldview. The author analyses the cause-and-effect relationship between the quality of socio-humanitarian education in Ukraine and national and geopolitical phenomena of the 21st century. The report defines criteria for the effectiveness of socio-humanitarian education, substantiating it within postcolonial, geopolitical, and military dimensions. It also clarifies the essence of the concept of "marginalization of socio-humanitarian education" and characterizes its consequences. The ability of socio-humanitarian education to influence geopolitical processes is illustrated by analysing the language policy in Ukraine and the peculiarities of forming language competence among its citizens. It is concluded that the quality of socio-humanitarian education of citizens of a particular country influences the choice of its political elites to pursue democratic or authoritarian values.

Keywords: socio-humanitarian education; higher education; marginalization of socio-humanitarian education; crisis of humanities; geopolitical consequences of marginalization of socio-humanitarian education; educational programs.

Дата публікації: 3 червня 2025 р.